

פרשת כי תשא: חלוקת אחריות

האם אהרן יצר עגל או שהעגל נוצר מעצמו באש? זו סתירה מפורשת בין שני כתובים. פסוק אחד אומר: "ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה"¹. פסוק אחר אומר: "ואשליכהו באש ויצא העגל הזה"².

חומר הקושיה הזאת גרם לחכמים להורות שלא לתרגם בעת הקריאה בצבור את הפיסקה שבה מתאר אהרן למשה את מעשה העגל. פיסקה זו קרויה בלשון המשנה "עגל שני" מכיון שיש בה חזרה על מעשה העגל בשנית, מפי אהרן. אין מתרגמים פסוקים אלה, כדי שהמון העם שאינם מבינים את לשון המקרא, לא יוכלו להבין באמצעות התרגום את התאור על ידי אהרן, בשל הבעייתיות שבו.³ יש לדייק – הבעיה שהטרידה את החכמים לא היתה הסתירה בין המקראות, אלא המשמעות של דברי אהרן: כביכול העגל נעשה מעצמו, ואם כן – היה בו ממש.⁴ על כן אמר התנא רבי שמעון בן אלעזר: "לעולם יהא אדם זהיר בתשובותיו, שמתוך תשובה שהשיבו אהרן למשה פקרו המערערים, שנאמר: ואשליכהו באש ויצא העגל הזה"⁵.

המתורגמן אינו מתרגם, אבל בבית המדרש, לומדים הכל.⁶ הקושיה מונחת לפתחנו ליישוב ולהבנה. ושני ממדים לה: האחד הוא הממד התיאורי – מה קרה במעשה העגל, האם גירסת אהרן יש בה ממש, או שתיאור היצירה בחרט הוא התיאור הנכון? מתוך כך יש צורך להסביר לפי כל אחד משני התיאורים, מה עניינו של הפסוק האחר הסותר אותו. הממד האחר הוא השאלה הרעיונית: ממה נפשך, אם נאמר שאהרן חרט עגל מסכה, כיצד הרשה לעצמו לעשות כן, ומדוע דווקא עגל? ואם לא כן, אלא השליך את הזהב ויצא עגל – היתכן? האם באמת התרחש נס במעשה העגל? מדוע? ועל ידי מי? אם נאמר שהתיאור הראשון, של היצירה בחרט הוא התיאור הנכון, עולה גם תהיה מוסרית: היעלה על הדעת שאהרן שיקר למשה? האם כדי לצמצם את מידת אשמתו במעשה העגל הוא המציא תיאור שיש לו משמעות אלילית? לדברי אהרן, מי הוא זה שגרם לכך שזהב שהושלך לאש התגבש לצורת עגל? וכי ביקש לרמוז שהקב"ה בכבודו ובעצמו היה שותף למעשה העגל?⁷

העיון במפרשים מורה שכל הדרכים פתוחות. יש אומרים שאהרן יצר תבנית עגל כמו ידיו,⁸ ויש אומרים שהעגל נוצר מן האש ללא מעורבות יד אדם.⁹ האומרים שאהרן יצר את תבנית העגל, מצדיקים את מעשהו של אהרן שבעשותו כמו ידיו את הפסל, רצה להראות לבני ישראל שאין בו שום ערך רוחני אלא הוא חפץ מעשה ידי אדם.¹⁰ והבחירה בצורה של בהמה גסה ביקשה להרחיק מתודעה אלילית כלשהי.¹¹ יש מסבירים שמטרתו

¹ שמות לב ד

² שמות לב כד

³ מגילה כה א-ב, כפירוש רש"י שם. הריטב"א מסביר שמדלגים על תרגום כל הפיסקה ולא רק על דברי אהרן, שאילו דלגו רק על המלים הללו, "כל שכן שהיו מעיינים מה שלא תרגם בזה".

⁴ יש המפרשים שהסיבה היא להסתיר גנותו של אהרן. והיא מחלוקת אמוראים בירושלמי. ועי' בפירוש רבנו בחיי לתורה שמות כב כד, מדוע רק בפעם השניה חששו לכבודו של אהרן.

⁵ מגילה כה ב.

⁶ תוספתא מגילה ג לה: "נקרא ואינו מיתרגם, והסופר מלמד כדרכו".

⁷ נדמה שכך משתמע מדרשת התנחומא לפרשת תצוה, פיסקה י'. ועדיין צריך עיון.

⁸ רשב"ם, אברבנאל.

⁹ כלי יקר.

¹⁰ אלשיך, שמות לב ג.

¹¹ רש"י הירש.

העיקרית היתה לסבך את התהליך ולהשהותו עד בוא משה¹², ולא עלתה בידו. לשיטה זו יש לומר שהתנצלותו של אהרן למשה היא שקר שאמרו מפני היראה.¹³ כשרה אמנו, שאמרה "לא צחקתי" – "כי יראה".

הגישה הנגדית, הקיצונית ביותר למתן ממשות עצמית לעגל, ומקבלת כפשוטו את התיאור של אהרן, מצויה אצל המהר"ל. המהר"ל סובר שבעגל היתה רוח חיים. לדבריו, אהרן יצק עגל מסכה ככתוב, אבל כשהשליכו לאש, "יצא העגל הזה" – יצור בעל חיות! את האחריות לחיותו של העגל הטיל המהר"ל, בעקבות חז"ל, על המכשפים מבני הערב-רב שהיו שם.¹⁴ לפי דבריו של המהר"ל, שני הכתובים מתיישבים יפה, אהרן אכן יצר את הפסל, אבל מן האש יצא דבר אחר, והוא שגרם לעם ישראל להכשל בעבודה זרה – היצור בעל הממשות החיה.¹⁵

חז"ל, כדרכם באגדה, הציעו פתרון משלב, המאפשר לשני הכתובים להתקיים כאחד, וגם לשאלה הרעיונית ימצא בו פתרון. חז"ל הוסיפו הסבר להופעתו הפלאית של העגל מן האש: מכשפים מן הערב-רב היו שם, והם שפעלו בדרכי כישוף להופעתו של העגל.¹⁶ הסבר הביניים הזה מועיל לזכות את אהרן ולצמצם את הקושיה האמונית: אהרן צרר את הזהב והשליכו לאש מבלי שהתכוון ליצור צורה מסוימת, המכשפים פעלו וגרמו להופעתו של העגל מן האש. העגל לא נוצר במכוון על ידי אהרן וגם לא על ידי איזו אלהות אחרת ח"ו, אלא הוא נוצר כמעשה כשפים.¹⁷

נראה שאפשר להציע דרך אחרת הנסמכת על דרשת חז"ל ועל פירושי הראשונים, שיש בה גם יישוב של הסתירה וגם הצדקה מסוימת למעשיו של אהרן. יתר על כן, היא גם מצדיקה את הכפילות ומסבירה את הצורך בשניות שבין תיאורי חטא העגל.

כששני כתובים מכחישים זה את זה, יבוא הכתוב השלישי וכריע ביניהם: בספר דברים, בנאום התוכחה של משה, מוצג המעשה בדרך שלישית: "עשיתם לכם עגל מסכה". משה מאשים בעשית העגל את העם כולו, מבלי להזכיר כלל את אהרן. ואין זה המקור היחיד. גם בסיפור העגל בפרשתנו, אמר ה' למשה: "לך רד כי שחת עמך – עשו להם עגל" ולא הזכיר את אשמת אהרן.

האשמת העם בחטא העגל מוצדקת לחלוטין: הם דרשו "קום עשה לנו אלהים", הם שהביאו את הזהב והם שסגדו לו אחרי שנוצר. מובן, שגם אהרן היה אשם, בכך ששיתף עמהם פעולה. ואכן, גם לאשמה המשותפת ניתן ביטוי בפרשתנו: "ויגף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן". נמצא, שהתורה מבליטה את האשם בהתאם להקשרו של הסיפור. במסגרת נאום התוכחה של משה הפונה אל דור הנכנסים לארץ בערבות מואב, לא היה ענין להזכיר את אהרן שכבר הלך לעולמו. לעומת זאת, בספר שמות, כאשר משה פנה אל אהרן, הוא האשים אותו בתוקף בחטא: "מה עשה לך העם הזה, כי הבאת עליו חטאה גדולה". ככלל, מיקוד האשמה במעשי העם היא תופעה חוזרת בכל נאומו של משה בספר דברים. כך לדוגמה בחטא המרגלים: בעוד שבספר במדבר נאמר שה' ציוה את משה לשלוח מרגלים, בנאומו של משה בדברים נאמר שהעם ביקש לשלחם. אם כן, אין כל קושי בשניות של הטלת האשמה על העם ועל אהרן. אדרבה, יש הצדקה גמורה להציג את האשמה באופנים שונים, בהקשרים שונים.

והוא הדין לתיאור המעשה עצמו. בתיאור הראשוני של התורה, מוטלת האחריות העיקרית ליצירת העגל על אהרן. אולם, אין זאת אומרת שאהרן עשה הכל כמו ידיו. כלל קבעו חכמים, ש"אין המלאכה נקראת אלא על שם

¹² כך לדוגמה בפירוש הרא"ש: "שהיה עושה בו צורות כדי לאחר ולהשהות עד שיבוא משה". (שמות לב ד) וכן פירש האברבנאל.

¹³ ר' אליהו מזרחי. שמות לב כד: "נראה שמפני יראתו ממה שהוציא שקר מפיו". המהרל (בגור אריה לשמות לב כד) דוחה דבריו, שכן שקר שכזה אינו מועיל כשהמעשה נעשה ברבים והכל יודעים מה אירע שם.

¹⁴ גור אריה שם. דברי המהר"ל נסמכים על דרשה בפרקי דרבי אליעזר: "ויצא העגל הזה גועה וראו אותו כל ישראל ותעו אחריו" (פדר"א פרק מד במהד. היגר)

¹⁵ אפשר שמשום כך דווקא המהר"ל מכל חכמי ישראל זכה שיספרו עליו שיכול היה לברוא גולם שיש בו חיות.

¹⁶ או שהיה זה מיכה, שלימים יעשה את פסל מיכה. (מובא ברש"י לשמות לב ב)

¹⁷ רש"י מביא את הפירוש המורכב הזה, אחרי הקדמת מלים: "ויצר אותו בחרט – יש לתרגמו בשני פנים..." (שמות לב ד)

גומרה¹⁸. דבר זה נלמד ממלאכת המשכן, שם מתואר בצלאל פעמים רבות כעושה יחיד הגם שפעלו עמו אהליאב וכל איש חכם לב.¹⁹ סביר להניח, שכך היה גם במעשה העגל. לא את הכל עשה אהרן כמו ידיו. העם שהביאו את הנזמים היו גם שותפים בתכנון, בעיצוב וביצור של פסל המסכה. חז"ל תיארו את השתתפותם של העם במעשי כשפים, יש שהסבירו שהם הגו את הרעיון לצקת צורת עגל על פי מה שראו בין אלילי מצרים²⁰ או במעמד הר סיני.²¹ כאשר אהרן תאר למשה את המאורעות, הוא לא סילק עצמו מן האחריות והטילה על העם בלבד, אלא אדרבה, הוא הודה בכך שהוא זה ש"השליך באש" ושכסופו של דבר, מן התהליך כולו "יצא העגל הזה". הוא אינו יכול לומר שהוא עשה את העגל לבדו כמו ידיו, אך גם אינו מגלגל את האשמה לאנשים מסוימים מן העם. הוא איפשר לדברים להתרחש – וזה מה שיצא.²²

אמור מעתה, חטא העגל היה משותף לאהרן ולעם. בתיאורים שבתורה מובלט בכל פעם מרכיב אחר של החטא ושל האשמה. בהתאם להקשר. אפשר ללמוד מכאן גם לקח חשוב למקומות אחרים. לעתים, באירועים רבי משתתפים, קשה לבודד את האדם היחיד שאחראי למעשה. בדרך כלל מקובל לומר, שלהצלחה הרבה אבות והכשלוך יתום, אבל בחברה שיש בה תרבות של נשיאה בעול ובאחריות, מופיעה תמונה הפוכה: האחריות מוטלת על כל מי שהיה שותף. לעתים מבליטים את העושים בפועל, לעתים את מי שהנהיג והוביל, ולעתים את אלו שיכלו למחות ולא מחו. התיקון צריך להתרחש בכל המישורים, ולכן חשוב להציג את כל מרכיבי האחריות והאשמה ולהתמודד עמהם בכנות ובאומץ.

זכר לנשמת אמי מורתי, אהובה בת בנימין ורבקה יהודית קוזלובסקי, ביום השנה לפטירתה החל בט"ו אדר א'.

---

¹⁸ תנחומא עקב ו

¹⁹ שמות לו א – ויעש בצלאל את הארון. ועי' במדרשים להסבר מדוע נקרא על שמו. ובהמשך הפרשה – "ויעש", חוזר עשרות פעמים, באופן שמשמע שבצלאל הוא שעשה. דברי הימים ב' א ח – "ומזבח הנחושת אשר עשה בצלאל.

²⁰ ראו דיונו של רש"ר הירש בדבר הדמיון בין צורת העגל לבין האלילים המצריים.

²¹ ויקרא רבה אמור כז ג. הקושר את חטא העגל לחזון יחזקאל, שם נראו חיות המרכבה כשכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזקאל א ז)

²² מלבי"ם לשמות לב ד